

9. Kriticheskie ocherki po filosofii Kanta. – K.: Nauk. dumka, 1975.
10. **Motroshilova, N. V.** Rozhdenie i razvitie filosofskih idej / N. V. Motroshilova. – M. : IPL, 1991. – 464 s.
11. **Panfilov, V. A.** Vzaimodejstvie filosofii i matematiki: genesis i struktura : diss. ... d. filos. nauk / Valerij Aleksandrovich Panfilov. – D. : DGU, 1992 (Rukop.). – 311 s.
12. **Panfilov, V. A.** Genesis dialekticheskogo osmyslenija matematiki / V. A. Panfilov. – D. : DGU, 1991. – 170 s.
13. **Panfilov, V. A.** Filosofija matematiki Lejbnica / V. A. Panfilov. – Dnepropetrovsk : DNU, 2004. – 148 s.
14. **Panfilov, V. A.** Duhovnoe tvorchestvo kak fenomenal'noe osnovanie metafiziki gumanitarnyh znanij i filosofii nauki / V. A. Panfilov. – Dnepropetrovsk : Innovacija, 2010. – 133 s.
15. **Smirnova, E. D.** Kantianskie motivy v obosnovanii matematicheskogo znanija (I. Kant, D. Gil'bert) / E. D. Smirnova // Filosofija matematiki: aktual'nye problemy : mater. mezhdunarod. nauch. konf. 15–16 ijunja 2007. – M. : Izd. Savin S., 2007. – S. 31–33.
16. **Filosofija matematiki: aktual'nye problemy : mater. mezhdunar. nauch. konf. 15–16 ijunja 2007 / M. : Izd. Savin S., 2007. – 472 s.**
17. **Shinkaruk, V. I.** Teorii poznanija, logika i dialektika I. Kanta / V. I. Shinkaruk. – K. : Nauk. dumka, 1974. – 335 s.

Надійшла до редколегії 15.12.2016

УДК 130.2

С. Ш. Айтов

*Дніпропетровський національний університет залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна*

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ КОГНІТИВНОЇ ДИНАМІКИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

Проаналізовано вплив соціально-гуманітарних аспектів сучасної філософії історії на її когнітивну динаміку та пізнавальний діалог із філософськими та соціально-гуманітарними науками.

Ключові слова: філософія історії, соціально-гуманітарні виміри, соціальна історія, когнітивна динаміка, пізнавальний діалог, історичне пізнання.

Проанализировано влияние социально-гуманитарных аспектов современной философии истории на её когнитивную динамику и познавательный диалог с философскими и социально-гуманитарными науками.

Ключевые слова: философия истории, социально-гуманитарные измерения, историческая антропология, социальная история, когнитивная динамика, познавательный диалог, историческое познание.

Cognitive potential socio-humanitarian aspects of modern philosophy of history is also evident in the formation of new cognitive, heuristic directions, seeking to understand the dynamics and historical knowledge.

Keywords: philosophy of history, social and humanitarne measurements, historical anthropology, social history, cognitive dynamics, cognitive dialog, historical knowledge.

Проблемою роботи є аналіз чинників когнітивної динаміки філософсько-історичних досліджень.

© С. Ш. Айтов, 2017

Мета роботи полягає в осмисленні значення суспільних та гуманітарних аспектів філософії історії як важливих пізнавальних елементів розвитку даної дисципліни.

Аналіз літератури. З'ясування когнітивного потенціалу та пізнавального значення соціально-гуманітарних аспектів динаміки сучасної філософії історії є однією із малодосліджених проблем у науковому універсумі цієї дисципліни. Питання вивчення людино- та соціовимірних елементів філософсько-історичних студій досить рідко стає предметом аналізу та осмислення. Так, досить побіжно зазначеного проблемного поля торкається дослідження А. І. Ракітова. На його думку, важливим завданням у осмисленні методологічних проблем та історичного пізнання повинна стати спеціально створена «історична психологія», яка мусила б займатися вивченням гуманітарних та соціальних складових історичної динаміки [8, с. 291].

Т. І. Яшук у праці про когнітивні особливості та значення філософії історії лише згадує класиків історичної антропології та соціальної історії М. Блока та Л. Февра, але зовсім оминає питання інтелектуального значення їх концепцій для розвитку сучасних філософсько-історичних студій [9, с. 8].

О. А. Габріелян, І. І. Кальной та О. П. Цветков віддають належне інноваційним теоретичним підходам та пізнавальному досвіду історичної антропології та соціальної історії для розвитку філософії історії, але головне їх значення вбачають у джерелознавчих «інформаційних» аспектах наукової творчості М. Блока та Л. Февра, класиків зазначених наук [2, с. 76].

Можливо, та обставина, що соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасної філософії історії майже не досліджені, пов'язана із великою теоретичною складністю суспільно-гуманітарного пізнання. З цього приводу Р. Нугасв зазначив, що проблема причин та когнітивного змісту зросту соціально-гуманітарних наук має дуже заплутаний і багатоаспектний характер [7, с. 59].

Аналогічні думки висловили вітчизняні дослідники П. Кравченко й А. Мельник [5, с. 21].

Основна частина. Філософія історії є одним із найважливіших дослідницьких напрямків сучасної філософської думки. Це когнітивно складна дисципліна, яка являє собою інтелектуальну систему, метою якої є осмислення багатоаспектних процесів світової динаміки та процесів розвитку науки про минуле, історії.

Суттєвим елементом сучасної філософії історії виступають її соціально-гуманітарні виміри, спрямовані на аналіз і розуміння суспільних і людиновимірних аспектів складних процесів історичного розвитку та пізнання. Значною мірою означені соціально-гуманітарні компоненти філософсько-історичних студій спираються на осмислення теоретичних підходів та когнітивних досягнень історичної антропології й низки споріднених з нею напрямів історичного пізнання, зокрема «мікроісторії», «нової культурної історії», «історії повсякденного життя» та ін., та соціальної історії.

Дані галузі історичної науки пов'язані між собою спорідненістю основних об'єктів дослідження: людей в минулих епохах, особливостей соціального розвитку; методологічно-пізнавальними засадами (міждисциплінарний підхід, широкий когнітивний діалог із багатьма науками суспільно-гуманітарного циклу); аксіологічними ідеалами (ідеї про пріоритет вивчення у просторі історичної динаміки особистісних проявів індивідуумів та їх суспільно значущої діяльності).

Дослідження інтелектуальної динаміки та когнітивного потенціалу соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії є одним із пізнавально значущих завдань цього напрямку філософської думки.

Дана наукова потреба визначається як вельми незначним рівнем дослідження зазначеного проблемного поля, так і пізнавальними перспективами цього сегмента філософсько-історичних студій.

Слід зазначити, що не тільки проблеми людини та соціовимірних аспектів історичних процесів, але когнітивний універсум усієї соціогуманітаристики є вельми малодослідженим. На думку В. А. Лекторського, філософія й методологія суспільних наук потребує більш глибокої та аналітичної розробки. Причому необхідність вирішення цього наукового завдання існує не тільки для пострадянської, але і для світової філософської думки [3, с. 60].

Важливість звернення філософських студій до осмислення теоретичних проблем історичного пізнання пов'язано і з когнітивними чинниками динаміки науки про минуле, яка знаходить прояв у створенні ними нових концепцій та методологічних підходів, зокрема когнітивно-інформаційної теорії. Остання прагне поєднати в аналізі історичної динаміки елементи джерелознавства, психології та інформатики [4, с. 8]. Вельми евристично ефективною є історична концепція, яка акцентує увагу на аналізі матеріальних артефактів для створення вірогідної реконструкції минулого [10, с. 338–339].

Суттєве значення для розуміння пізнавальної значущості соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії мають теоретичні надбання історичної антропології, одного із найбільш інноваційно розвинених напрямів історичної науки. На важливість історично-антропологічних пізнавальних підходів і теорій для філософсько-історичних студій вказують, зокрема, вітчизняні дослідники П. Кравченко та А. Мельник. Вони зазначають значущість для осмислення філософсько-історичної проблематики ідей таких представників французької «школи «Анналіс», як М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель, Ж. Ле Гофф [5, с.16]. Слід зауважити, що когнітивний потенціал історичної антропології, як важливого елемента соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії, є значно більш обширним й евристично інноваційним, ніж це було зазначено. Він включає концепції та дослідницькі ідеї таких вчених й мислителів, як Ж. Дюбі, Е. Леруа Ладюрі, П. Шоню, К. Гінзбург, Н. Земон Девіс, Ю. М. Лотман, Б. А. Успенський, Г. С. Кнабе, Н. Я. Яковенко, Л. В. Таран та багатьох інших науковців із інших країн, які працюють у проблемному полі науки про людину у часі

Зазначені чинники визначають актуальний характер досліджень проблемного поля соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії. Наукова важливість звернення до аналізу даної проблематики базується на таких інтелектуальних чинниках: наукові досліди у царині вивчення людино- та соціорозмірних аспектів філософії історії є когнітивно значущими для аналізу історичної динаміки людства або окремих країн, для осмислення концепцій історичної науки. Вельми важливим для розуміння історичних процесів та їх аналізу у наукових стадіях є заповнення когнітивних лакун філософського осмислення даної проблематики, тобто з'ясування змісту та особливостей участі людини й соціуму в історичних процесах; генерування в інтелектуальних просторах історичної антропології й соціальної історії ґрунтовних концепцій і теоретичних підходів, які досліджують та осмислюють гуманітарні й суспільні аспекти історичного розвитку.

Причини звернення філософії історії до осмислення концепцій історичної антропології й споріднених з нею наук та соціальної теорії зумовлюються низкою методологічних і соціокультурних чинників динаміки цих наукових дисциплін. Так, історична антропологія вивчає комплекс соціально-гуманітарних аспектів історичного процесу, таких як ментальність, повсякденне життя, систему морально-етичних норм й цінностей людини і суспільства, індивідуальну й соціально значущу мотивацію життєдіяльності особистості. У цих пізнавальних елементах історична антропологія досить тісно пов'язана із соціальною історією. Їх проблемні поля перетинаються і у вивченні питання участі людини й соціуму у різнорівневих економічних та культурних процесах минулого.

Історична антропологія й соціальна історія виявилися вельми креативними, інноваційними дисциплінами у загальному науковому просторі історичного пізнання у ХХ столітті. Зазначені напрямки історичної науки взяли активну участь у когнітивному діалозі із філософськими концепціями М. Фуко, Р. Барта, К. Леві-Стросса та інших мислителів минулого століття. В інтелектуальному просторі даних наук були створені пізнавальні концепції, які є цінними для філософсько-історичних студій. До них, зокрема, належать теорії «тотальної історії» та «довгого історичного часу» Ф. Броделя, теорія «довгого Середньовіччя» Ж. Ле Гоффа, теорія «тричастинного поділу середньовічного суспільства» Ж. Дюбі тощо.

Слід також зауважити, що історична антропологія виступала у певні часи (1960–1970-ті роки) у ролі основного інституційного елемента системи не тільки історичних наук (принаймні, у Франції), але й усієї соціогуманітаристики, й у співробітництві із соціальною історією може відновити цей статус у майбутньому.

Важливість аналізу когнітивних чинників соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії зумовлюється також їх широким пізнавальним діалогом із багатьма філософськими й соціально-гуманітарними науками. Серед філософських учасників цих когнітивних взаємодій слід згадати, зокрема, філософію науки.

Можна простежити вплив теоретичних переходів історичної антропології та соціальної історії на формування гуманітарної науки у філософсько-наукових дослідженнях. Засадничим принципом останньої є розуміння суттєвого значення соціально-культурного контексту для формування змісту й динаміки наукового пізнання.

Соціально-гуманітарні елементи сучасної філософії історії здійснили вплив також на дисципліну «історіографія науки». Вельми вагомим є і значення концепцій історичної антропології й соціальної історії для створення історичного напрямку у філософсько-наукових студіях, який вивчає співвідношення у динаміці наукового пізнання його внутрішніх, логіко-методологічних, і зовнішніх, соціально-культурних, чинників [6, с. 82–83].

Серед соціально-гуманітарних дисциплін, з якими ведуть когнітивний діалог зазначені інтелектуальні виміри філософії й історії, слід вказати, зокрема, на антропогеографію, етнічну психологію, філологію та семіотику.

Усі названі вище науки є когнітивно близькими до історичного пізнання та до філософсько-історичних концепцій. У комплексі ці дисципліни охоплюють і репрезентують практично усю інтелектуальну сферу соціогуманітаристики, отже, аналіз когнітивного діалогу людиновимірних та суспільних аспектів філософії історії із соціально-гуманітарними науками дає змогу осмислити взаємовплив цих інтелектуальних універсумів та його значущість для їх розвитку.

Когнітивний потенціал соціально-гуманітарних аспектів сучасної філософії історії проявляється також у формуванні нових пізнавальних, евристичних напрямків, які прагнуть осмислити історичні динаміку та пізнання.

До них належать, зокрема, застосування теорій з точних та природничих наук («теорія хаосу»); адаптація наукових підходів соціальної біології та соціальної психології до розуміння історичних процесів; дослідження ментальних та соціокультурних основ наукової творчості вчених, які працювали у різних сферах пізнання [1, с. 105–106].

Висновки. Таким чином, реалізація когнітивного потенціалу соціально-гуманітарних вимірів філософії історії може дозволити вирішити такі дослідницькі завдання:

- суттєво поглибити аналіз людиновимірних та соціально-культурних засад історичної динаміки;
- більш адекватно і вірогідно осмислювати концептуальні особливості історичного пізнання та реконструювати їх методологічні основи;
- створити «інтелектуальний інструментарій» для ефективного вивчення суспільно-культурних та ментальних аспектів розвитку філософських дисциплін, зокрема філософії науки, соціальної філософії, філософії культури;
- сформувати інтелектуальні умови для трансляції філософсько-історичних концепцій у пізнавальний універсум соціогуманітаристики;
- застосувати теоретичні надбання філософії історії для дослідження сучасних соціально-політичних процесів, зокрема феномена глобалізації.

Бібліографічні посилання

1. **Айтов, С. Ш.** Когнітивні аспекти сучасної філософії історичного пізнання / С. Ш. Айтов // Антропологічні виміри філософських досліджень. – 2014. – Вип. 5. – С. 103–108.
2. **Габріелян, О. А.** Філософія історії / О. А. Габріелян, І. І. Кальной, О. П. Цветков. – К. : Академвидав, 2010. – 216 с.
3. **Гуманитарная наука** как предмет философско-методологического анализа (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 2007. – № 6. – С. 57–82.
4. Знання о прошлом в современной культуре (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 2011. – № 8. – С. 3–45.
5. **Кравченко, П.** Концептуалізація філософії історії у постнекласичній методології / П. Кравченко, А. Мельник // Філософські обрії. – 2015. – № 34. – С. 8–23.
6. **Лебедев, С. А.** Философия науки. Краткая энциклопедия / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2008. – 692 с.
7. **Нугаев, Р. М.** Проблема роста социогуманитарного знания / Р. М. Нугаев // Вопросы истории. – 2007. – № 8. – С. 58–69.
8. **Ракитов, А. И.** Историческое познание / А. И. Ракитов. – М. : Политиздат, 1982. – 303 с.
9. **Ящук, Т. І.** Філософія історії / Т. І. Ящук. – К. : Либідь, 2014. – 535 с.
10. **Domanska, E.** The Material Presence of the Past / E. Domanskaya // History and Theory. – 2006. – № 3. – P. 337–348.
11. **Stalkey, D. I.** A History of the Future / D. I. Stalkey // History and Theory. – 2002. – № 4. – P. 72–89.

References

1. **Aytov, S. Sh.** Kohnityvni aspekty suchasnoyi filosofiyi istorychnoho piznannya / S. Sh. Aytov // Antropologichni vymiry filosofsk'kykh doslidzhen'. – 2014. – Vyp. 5. – S. 103–108.
2. **Habrielyan, O. A.** Filosofiya istoriyi / O. A. Habrielyan, I. I. Kal'noy, O. P. Tsvetkov. – K. : Akademyvdav, 2010. – 216 s.

3. Gumanitarnaja nauka kak predmet filosofsko-metodologicheskogo analiza (materialy «kruglogo stola») // Voprosy filosofii. – 2007. – № 6. – S. 57–82.
4. Znaniya o proshlom v sovremennoj kul'ture (materialy «kruglogo stola») // Voprosy filosofii. – 2011. – № 8. – S. 3–45.
5. **Kravchenko, P.** Kontseptualizatsiya filosofiyi istoriyi u postneklasychniy metodolohiyi / P. Kravchenko, A. Mel'nyk // Filosofski obriyi. – 2015. – № 34. – S. 8–236.
6. **Lebedev, S. A.** Filosofija nauki. Kratkaja jenciklopedija / S. A. Lebedev. – M. : Akademicheskij proekt, 2008. – 692 s.
7. **Nugaev, R. M.** Problema rosta sociogumanitarnogo znaniya / R. M. Nugaev // Voprosy istorii. – 2007. – № 8. – S. 58–69.
8. **Rakitov, A. I.** Istoricheskoe poznanie / A. I. Rakitov. – M. : Politizdat, 1982. – 303 s.
9. **Yashchuk, T. I.** Filosofiya istoriyi / T. I. Yashchuk. – K. : Lybid', 2014. – 535 s.
10. **Domanska, E.** The Material Presence of the Past / E. Domanskaya // History and Theory. – 2006. – № 3. – P. 337–348.
11. **Stalkey, D. I.** A History of the Future / D. I. Stalkey // History and Theory. – 2002. – № 4. – P. 72–89.

Надійшла до редколегії 15.12.2016

УДК 303; 94(477)

З. П. Соколівська

Інститут фізики НАН України (м. Київ)

ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТЕОРЕТИКІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ 20-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Сисло розглянуто погляди деяких українських теоретиків націоналістичного руху в 1920-х роках в Україні.

Ключові слова: філософія державотворення, правовий нігілізм, націоналізм.

Кратко рассмотрены взгляды некоторых украинских теоретиков националистического движения в 1920-х годах в Украине.

Ключевые слова: философия государственности, правовой нигилизм, национализм.

The article looks briefly considered some theoretical Ukrainian nationalist movement in the 1920s in the Ukraine.

Keywords: Philosophy of statehood, legal nihilism, nationalism.

Глибока історична проблема національного та правового нігілізму становить основну колізію сучасності. Вона сягає корінням до історичного минулого нашого суспільства та торкається поняття науки загалом у правовій площині на різних етапах її розвитку.

Метою статті є теоретичне осмислення вказаної тематики у проекції поглядів українських науковців та можливість практичного вирішення проблем державотворення, як наслідку національного та правового нігілізму. Відомо, що нігілізм (заперечення усталених норм, ідеалів, принципів, законів, авторитетів, традицій) завжди відігравав певну прогресивну роль на різних етапах розвитку суспільства, оскільки висловлював негативне ставлення до відживаючого ладу. Проте для нігілізму характерною є відсутність чіткої позитивної програми, що є нега-